

TÜRK EĞİTİM TARİHİNDE AZINLIK OKULLARI VE YABANCI OKULLAR

Prof. Dr. Ersoy TAŞDEMİRCİ*

I. On Sekizinci Yüzyıla Kadar Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar

Osmanlı Devleti, eğitim ve öğretim kurumlarını açma ve yönetme hususunda Türk ve Müslümanları serbest bıraktığı gibi azınlıkları da serbest bırakmıştır. İstanbul'un Türkler tarafından fethiyle siyasi bağımsızlıklarını kaybeden Rumlara, "Patrik" adındaki bir ruhani reisin başkanlığında cemaat halinde yaşama hakkı verilmiştir. Böylece bu cemaate din, dil, gelenek ve göreneklerinde tamamen serbest hareket etme hakkı tanınmıştır. Devlet her konuda patrik ile muhatap olmaktadır. Bu patriğe Rum cemaatinin eğitim ve kültür kurumlarını, kiliselerini, hastanelerini yönetme yetki ve sorumluluğu verilmiştir. Hattâ evlenme ve boşanma gibi aile hukuku ile ilgili hususların uygulanması ve yürütülmesi de ona bırakılmıştır¹. Rumlara verilen bu haklar daha sonra Ermeni ve Yahudilere de tanınmıştır. Böylece İmparatorluğun yönetiminde bulunan gayri müslimlere de müslümanlar gibi eğitim ve kültür kurumları açma ve yönetme hakkı verilmiştir. Bu okullar ve kurumlar aynı Türk-islâm okulları ve kurumları gibi devlet tarafından değil, zenginler, hayır severler ve cemaatler tarafından kuruluyor ve destekleniyordu. Yine nasıl ki, her caminin yanında bir mektep ve medrese bulunuyorsa, her kilisenin yanında da öyle azınlık okulları vardı. Hattâ mektep ve medreselerde öğretim nasıl hocalar tarafından yapılıyorsa, azınlık okullarındaki öğretim de papazların elindeydi².

---

* Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, İstanbul 1977, s. 725.

- Ayas, Nevzat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, M.E.B. yay. Ankara 1948, s. 692.

- Şahin, Dr M. Süreyya: Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul 1980, s.37-47

- Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, İstanbul 1963, s. 3-4, 78-81.

- Dinçer, Nahid: Yabancı Özel Okullar, İstanbul 1978, s.3-8.

² Ergin, Osman: Türk Maarif tarihi 1-2, s.725.

- Barlas, Ugurel: Gaziantep Tıp Fakültesi ve Azınlık Okulları, Karabük 1971, s. 51-58.

- Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, s. 3-4, 81-85.

Osmanlı ülkesinde açılan ikinci grup gayri müslim okulları, “yabancı okullar” dır. Bu okulların Türkiye’de açılışlarının başlangıcı, Papalığın cismani gücü misyonuna sahip olan Fransa ile İslâmîliğin cismani gücü durumunda olan Osmanlı Devleti arasında 1536 yılında imzalanan ve “kapitülasyon”lar adıyla bilinen iktisadi ve ticari mahiyetli işbirliği antlaşmasına kadar gitmektedir. Bu antlaşmayla, Osmanlılara karşı olan Avrupa birliğini ve haçlı ruhunu yıkmak amacıyla Fransızlara iktisadi ve ticari bazı ayrıcalıklar verilmiştir. Bu antlaşma daha sonra dini, siyasi, hukuki ve sosyal muhtevalar da kazanmıştır. Devletin zayıflamasına paralel olarak, Fransa’ya tanınan imtiyazlar diğer Avrupa ülkelerine de tanınmıştır. Mesela yabancı devletlerden Fransa ve İtalya, katolik hristiyanları; Almanya hem katolik hem de protestanları; Rusya ortodoksları; İngiltere ve Amerika protestanları himaye haklarını elde etmişlerdir. İşte bu himaye haklarından yararlanan hristiyan misyonerleri, Osmanlı ülkesine yayılmışlar, çeşitli eğitim ve kültür kurumları açmışlardır. İlk zamanlarda fazla bir varlık gösteremeyen gayri müslim okulları, asıl zararlı faaliyetlerini bilhassa Tanzimat’ın ilanından sonra göstermişlerdir³.

1. Azınlık Okulları

Azınlık okulları Rum okulları, Ermeni okulları ve Yahudi okulları olmak üzere üç gruba ayrılırlar.

1. 1. Rum Okulları

İstanbul’da en eski Rum okulu, Patrikhane Mektebi adıyla da anılan Fener Rum Mektebi’dir. Bu okul, İstanbul’un fethinden önce Patrikhanenin himayesinde ve masrafları da Patrikhane tarafından karşılanmak üzere kurulmuştur. Bu okulda Yunan Dili, Felsefe, Teoloji, Riyaziyat, Fiziki İlimler

-
- Dinçer, Nahid: Yabancı Özel Okullar, s. 3-8.
  - Granville, Edgar: Çarlık Rusyasının Türkiye’deki Oyunları, Ankara 1967, s. 5-8.
  - Ayverdi, Samiha: Misyonerlik Karşısında Türkiye, İstanbul 1969, s. 9-13, 23-24, 33-34.
  - ³ Ayas, Nevzat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, s.622.
  - Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.725-726.
  - Dinçer, Nahid: Yabancı Özel Okullar, s.13-16, 18-21.
  - Barlas, Uğurel: Gaziantep Tıp Fakültesi ve Azınlık Okulları, s.9-65.
  - Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri, s.4-167.
  - Engelhardt, E.: Türkiye ve Tanzimat, İstanbul 1328, s.41-51, 118-123, 170-179, 203-225, 302-315.
  - Granville, Edgar: Çarlık Rusyasının Türkiye’deki Oyunları, s.9-91

okutulmaktaydı. Buradan çıkan gençlerin bir kısmı Rum kilise ve okullarında, bir kısmı da Osmanlı Devleti hizmetinde görevlendirildi⁴. “Rum milletinin en maruf muallim ve meşhur müellifleri, birçok patrik ve despotları ve Babîlî'nin büyük tercümanları ve Eflak ve Boğdan voyvodaları bu mektepten yetişmişlerdir⁵.

Rumların ikinci önemli okulu, Heybeliada Papaz Mektebi'dir. Miladi IX. yüzyılda “Ayatiriyada Manastırı” adıyla bir mabet olarak kurulmuştur. İstanbul'un fethinden sonra da manastır olarak çalışan mabede, eğitim yapılan ayrı bir de okul eklenmiştir⁶.

Üzerinde durulacak Rum okullarından biri de Kuruçeşme Üniversitesi'dir. Laik bir eğitim yapılan bu okulda Yunan Dili ve Edebiyatı, Hendese, Riyaziyat, Tıp şubeleri vardı. Bu okul Rum isyanına kadar varlığını korumuştur⁷.

1. 2. Ermeni Okulları

İstanbul'un fethinden on sekizinci asrın sonuna kadar uzayan devirde Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde mektep mahiyetinde Ermeni müessesesine tesadüf edilmemektedir. 1790 tarihine kadar Ermeniler arasında daha ziyade dini öğretime mahsus bazı müesseselerin mevcudiyeti sabit olmakla beraber, bunlar varlıklarını sadece şahsi nüfuzlar sayesinde muvakkat müddetler içinde muhafaza edebilmişlerdir⁸. Mesela, İstanbul'un fethinden sonra Kumkapı ve civarında yerleşen Ermenilerin “Mangantz Varnjadun” (Çocuk Terbiye Evi) adında bir okulu olduğu ve yine Kumkapı'daki Ermeni kilisesinde çocuklara dersler verildiği bilinmektedir⁹. Diğer taraftan XV. asrın başında Bitlis civarında kurulmuş olan “Amlorti” adındaki manastırda bir mektep tesis edildiği, burada Teolojiden başka Felsefe ve Mantık okutulduğu kaydedilmektedir. Bu mektepten çıkanlar mem-

⁴ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.737-739

⁵ Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, 2. baskı, İstanbul, s.171-173.

- Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, s.78-81.

⁶ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.739.

- Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, s.78-81.

⁷ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.745-748.

⁸ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.750.

- Engelhardt, E.: Türkiye ve Tanzimat, s.42-44.

- Granville, Edgar: Çarlık Rusyasının Türkiye'deki Oyunları, s.5-8, 30-31

⁹ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.750.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.209.

leketin dört bucağına dağılarak yeni mektepler açmışlardır. 1710'da son derece terakki ve inkişaf eden Bitlis Mektebi bilim ve fen öğretimine de başladığından Darülfünun adıyla anılmaya başlamıştır. Bundan başka 1641 yılında Kiegemes Kalanos adında bir Latin rahibi İstanbul'a gelerek Galata civarında bulunan Ermeni çocuklarını eğitim ve öğretime tabi tutmuştur. Bu zat, Ermeni rahibi kıyafetiyle Patrikhane'de de öğretim yapmıştır¹⁰.

1706 yılında papaz Apraham, Üsküdar'daki evini okul haline getirmiştir. 1710'da ise Sivas'lı rahip Mihitar, İstanbul/Beyoğlu'nda Ermeni çocuklarına ders vermiştir. 1715 yılında patrik Ohonnes Golod, Üsküdar'da bir okul açarak papaz adaylarına Teoloji ve Felsefe dersleri okutmuştur. 1741-1745 tarihlerinde Kumkapı'da Patrik Nalyan'ın himayesinde bir kız mektebi kurulmuş, 1752 yılında Erivanlı Simon, Balat'taki Ermeni kilisesinde bir okul açmıştır. Esas, Ermenilerin arasında fikri uyanış, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır. Bu zamana kadar açılan Ermeni okullarında yapılan öğretime dini bilgiler hakimdir¹¹.

1. 3. Yahudi Okulları

Türklerin İstanbul'u fethi sırasında İstanbul'da dikkati çekecek kadar Yahudi yoktu. Yahudilerin Osmanlı ülkesine gelişleri 1492 yılında olmuştur. İspanya'dan Arapların çıkartılmasından bir müddet sonra da Yahudiler, Portekiz ve İspanya'dan çıkarıldılar. Orada İspanyolcayı ana dili olarak öğrenmeye mecbur tutulan Yahudiler, İstanbul'a geldiklerinde oldukça aydın bir grubu teşkil etmekteydiler. Hattâ, matbaayı da beraberlerinde İstanbul'a getirdiler. Bundan sonra Yahudilerin İstanbul'da hem sayıları hem de önemleri artmıştır. Burada birçok okullar açtılar. Bu okullarda İbrani Dili ve Grameri, Dini Bilgiler, Hesap, Hendese, Tarih, Coğrafya gibi dersler okutuyorlardı. Ancak Türkiye'ye geldikten iki asır sonra bu okullarda İbrani dili ve müsbet bilimler öğretimi zayıflamaya başlamıştır. Bundan sonra Yahudilerin fikrî bakımdan uyanık ve aydın zümresi sahneden çekilmiştir. Müs-

¹⁰ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.750.

¹¹ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.750-751.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.110-111.

- Barlas, Uğurel: Gaziantep Tıp Fakültesi ve Azınlık Okulları, s.51-98.

- Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, s.16-36, 81-82, 143-167.

- Dinçer, Nahid: Yabancı Özel Okullar, s.52-60, 69-71.

- Engelhardt, E.: Türkiye ve Tanzimat, s.42-46, 202-224, 302-315.

- Granville, Edgar: Çarlık Rusyasının Türkiye'deki Oyunları, s.9-91.

lüman-Türk toplumunda olduğu gibi, Yahudilerde de mutassıp bir zihniyet hakîm olmuştur¹².

2. Yabancı Okullar

Bu dönemde açılan yabancı okullar sadece Katolik mektepleridir. Bunların öncülüğünü ve hamiliğini Papa ve Fransa yapıyordu. İstanbul'un fethinden sonra burada Latin çocuklarının eğitim işini bu kurumlar üstlenmiştir. Bu okulların öğretim programları oldukça zayıftır. Söz konusu okullarda Din Bilgisi, Kıraat ve Yazı dersleri okutulmaktaydı¹³. Ancak 1583 yılında Pera hristiyanlarının ricaları üzerine Fransız elçisi Papa'dan Jezvitlerin İstanbul'a gönderilmelerini istemiştir. Bu istek üzerine Pera hristiyanlarının çocuklarının eğitilmesi için beş tane Jezvit geldi. Bu Jezvitler aynı yıl Latin öğrencileri ve birkaç tane de Sismatik Grek öğrencilerine ders vermeye başladılar. Hattâ bu derslerden öğrencilerin ana babaları da yararlanıyordu. Böylece Saint Benuva Mektebinin temeli atılmış oldu. Fakat 1586 yılında çıkan bir salgın hastalıktan beş Jezvitten dördünün ölümü üzerine okul kapatıldı. Bundan sonra da çeşitli sebeplerden dolayı kısa aralıklarla kapanıp açılan Saint Benuva Mektebinde Kıraat, Gramer ve Grekçe, Riyaziye, Lisan ve Serbest Sanatlar okutuluyordu. Bu okulda Fransız Jezvitleri ve Grek asıllı hocalar ders veriyorlardı¹⁴. 1693 yılından sonra bu okulda Fransızca, Türkçe, Grekçe öğretim yapılmaya başlanırken; kiliselerde de (Latin kiliseleri) Fransızca, Türkçe ve İtalyanca ayinler yapılmaya başlandı. Fakat, bu okula henüz Türk ve müslüman öğrenciler gitmiyordu¹⁵.

1587 yılında Fransız elçisi, Fransız kapüsenlerinin gelmesi için Osmanlı Hükümetinden izin aldı. İlk gelen Kapüsenler salgın hastalıktan öldüler. Ancak 1625 yılında gelen Kapüsenler İstanbul'a temelli olarak yer-

¹² Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.766-767.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.166-167.

- Ayverdi, Semiha: Misyonerlik Karşısında Türkiye, s.11-12.

¹³ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 2-2, s.737-739.

- Dinçer, Nahid: Yabancı Özel Okullar, s.16-18.

- Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, s.3-11, 18-23, 78-81.

¹⁴ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.769.

- Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, s.66-74, 78-81.

- Dinçer, Nahid: Yabancı Özel Okullar, s.12-17, 23-24, 29-30, 61.

- Halidi, Mustafa Ferruh-Phill, Ömer: İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm, Bilmen Yaynevi 1968, s.152-169.

¹⁵ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.771.

leştiler. Aynı yıl açılan okulda İtalyan ve Fransız çocuklar öğretim görmekteydiler. Okul 1699 yılından itibaren Fransa'nın doğu elçiliklerine tercüman yetiştirecek şekilde yeniden düzenlendi. Saint Luis Mektebi adıyla bilinen bu okulda öğretim süresi üç yıldır. Burada Türkçe, Farsça ve Arapça öğretimi de yapılıyordu. Bu okuldan tercümanlar çıktığı gibi şöhretli şarkiyatçılar da çıkmıştır. Okula 1737 yılından itibaren Ermeni ve Grek çocukları da alınmaya başlandı¹⁶.

II. On Sekizinci Yüzyıldan Sonra Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar

1. Azınlık Okulları

1453 yılında İstanbul Türkler tarafından fethedildiğinde Fatih Sultan Mehmet Rumların başına bir patrik tayin ederek onlara cemaat halinde yaşama, din, dil, gelenek, göreneklerinde tamamen serbest hareket etme hakkını vermiştir. İstanbul'un fethiyle Bizans siyasi bağımsızlığını kaybetmişti, fakat Fatih'in tanıdığı haklarla kültürel bağımsızlığını koruma hakkını elde etmiş oluyordu. Rumlara verilen bu haklar daha sonra Ermenilere ve Yahudilere de tanınmıştır. Böylece, müslümanlara tanınan okul ve kültür kurumları açma hakları gayri müslimlere de tanınmış bulunuyordu. Bu okullar ve kurumlar, aynı İslam-Türk okulları ve kurumları gibi devlet tarafından değil, zenginler, hayırseverler ve cemaatler tarafından kuruluyor ve destekleniyorlardı. Yine nasıl ki her caminin yanında bir mektep ve medrese bulunuyorsa, her kilisenin yanında da öyle azınlık okulları vardı. Hatta, mektep ve medreselerde öğretim nasıl hocalar tarafından yapılıyorsa, azınlık okullarındaki öğretim de papazların elindeydi. Bu durum, çağın genel karakterinin bir icabıydı¹⁷.

İlk zamanlarda bir lütuf olarak verilen bu haklar, Osmanlı Devletinin zayıf zamanında, onun birliğine karşı bir silah olarak kullanılmıştır. İşte azınlık okulları devletin birliği için zararlı faaliyetlerini XVIII. yüzyıldan

¹⁶ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.772-773.

- Dinçer, Nahid, Yabancı Özel Okullar, s.17-21.

¹⁷ Nafi, Atuf: Türkiye Maarif Tarihi-1, İstanbul 1931, s.74, 144-148.

- Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.725-728.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.13.

- Ayas, Nevzat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, s.686.

- Kırşehirlilioğlu, E.: Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, s.78-81.

- Dinçer, Nahid: Yabancı Özel Okullar, s.3-8.

İtibaren göstermeye başlamışlardır. Azınlıklar, yabancı devletlerin desteklerini de yanlarına alarak, başta Tanzimat ve Islahat fermanları olmak üzere, her fırsatta bu haklarını ve ayrıcalıklarını devletin siyasi birliği aleyhine genişletmişlerdir. Mesela, 1839 Tanzimat Fermanıyla getirilen esasların gerçekleştirilmesi için Abdülmecit tarafından yayınlanan 1854 Fermanıyla azınlıklara daha önce verilmiş hak ve yetkiler, Tanzimat Fermanı ile getirilmiş olan yeni durum ve statüye göre düzenlenmiş ve azınlık çocuklarının devletin askeri ve sivil okullarına, müslüman çocuklarıyla beraber alınmaları ve gayri müslim tebaanın da devlet memuriyetine herhangi bir kayda bağlı olmaksızın girmeleri hükme bağlanmıştır. Ancak gayri müslim çocukları askerî okullara fazla rağbet göstermemişlerdir. Daha ziyade yabancı dil ile öğretim yapan okullara ve sivil meslek okullarına girmeyi tercih etmişlerdir. Başta Bulgarlar ve Ermeniler olmak üzere azınlık çocukları Galatasaray Lisesi, Tıbbiye, Eczacılık, Sanayi-i Nefise, Hukuk ve Mülkiye Mekteplerine devam etmişlerdir. 1877 Osmanlı-Rus Savaşında Bulgarların Osmanlı Devletine ihaneti üzerine, bundan sonra gayri müslim çocukları askerî okullara alınmamaya başlanmıştır. Buna rağmen, gayri müslim çocuklarının eğitim görme imkânları, müslüman çocuklarından daha geniştir. Çünkü bunlar devlet okullarının dışında hem kendi azınlık okullarına, hem de yabancı okullara devam ediyorlardı¹⁸.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve 1876 Kanun-ı Esasi azınlık okullarının özel okul olduklarını kabul etmekle beraber, bunların devletin nezareti altında olduklarını da kabul etmişlerdir. Burada esas amaç, müslüman olmayan cemaatleri de “Osmanlılık birliği” altında toplamaktı. Oysa, cemaatlerin amacı Osmanlı Devletinden ayrılarak bağımsız devlet haline gelmekti. 1876 Kanun-ı Esasisinin yürürlükten kaldırılması azınlıkların bu amaçlarına varmalarını daha da hızlandırmıştır. İkinci Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında da 1869 Nizamnamesi ve 1876 Kanun-ı Esasinin hükümlerinin uygulanarak birliğin sağlanacağı düşünülmüştür. Fakat, azınlıklar okullarını devamlı olarak devlet denetiminden uzak tutmaya çalışmışlardır. Meselâ bütün Osmanlı eğitimine yeni baştan şekil vermeyi a-

¹⁸ - Atuf, Nafi: Türkiye Maarif Tarihi-1, s. 54-77.
- Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s. 728-734.
- Ayas, Nevzat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, s. 687-688.
- Dinçer, Nahid: Yabancı Özel Okullar, s. 13-16, 18-21.
- Barlas, Uğurel: Gaziantep Tıp Fakültesi ve Azınlık Okulları, s. 9-65.
- Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri, s. 4-167.
- Engelhardt, E.: Türkiye ve Tanzimat, İstanbul 1328, s. 41-51, 118-123, 170-179, 203-225, 302-315.
- Granville, Edgar: Çarlık Rusyasının Türkiye’deki Oyunları, s. 9-91

maçlayan 1909 yılında Maarif-i Umumiye Kanunu Tasarısı azınlık milletvekilleri ve patrikhaneler tarafından engellenmiştir. Bu tasarı ancak kapsamı daraltılarak 1913 yılında **Tedrisat-ı İptidâiye Kanun-ı Muvakkati** adıyla çıkarılabildiği¹⁹.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başladı. Osmanlı Devleti seferberliğini tamamladı ve kapitülasyonları da kaldırarak (geçici olarak) tarafsızlığını ilân etti. Bir müddet sonra Osmanlı Devleti savaşa girmekle beraber, kapitülasyonların kaldırılmasından yararlanarak 1915 yılında çıkarılan Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi ile azınlık okullarına bazı yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu okullar, devlet denetimi ve gözetimi altına alınmıştır. Bu talimatname azınlık okullarında öğretim dili olarak ilgili cemaatin ana dilinin kullanılmasını kabul etmekle beraber, Türk Dili, Tarih ve Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenlerce okutulmasını da hükme bağlamıştır. Fakat Osmanlı Devleti savaştan yenik çıktığı için, azınlık okulları tekrar eski hallerine döndüler. **Mütareke'ye (Mudanya Mütarekesi)** kadar zararlı faaliyetlerini sürdürdüler. 1922 yılında Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra azınlık okulları tekrar 1915 tarihli Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesine tâbi kılındılar²⁰. Bu dönemde de azınlık okulları üç gruba ayrıldılar.

1.1. Rum Okulları

Azınlık okulları içinde en çok olanı Rum okullarıdır. Rum okulları bu dönemde devlete karşı iyice başkaldırmışlar ve devlet denetiminden uzak, devletin siyasî birliği aleyhinde faaliyette bulunuyorlardı. Rum okullarında Yunan okullarında okutulan kitaplar okutuluyor ve programlarında Türkçe'ye yer verilmiyordu. Türkçe'yi okutmaları istendiğinde **“eğer bu dersi okutturmamak istiyorsanız masrafını da kendiniz ödemeniz gerekir”** şeklinde karşılık veriyorlardı. Bunun üzerine 1895 yılında Rumeli ve Anadolu'daki bazı Rum okullarında Türkçe dersini okutacak öğretmenlere vilâyetlerin maarif tahsisatından maaş verilmesi kararlaştırılmıştır. Gayri Müslimler Türkçe'yi okutmamak için direndikleri halde Osmanlı devlet adamları, Mülkiye Mektebi ve idadîlerin programlarına Rumca, Ermenice ve Bulgarca derslerini koymuşlardır. Nihayet Rumlar, **Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi** gereğince Rum okullarında Türk Dili, Tarih ve Coğrafyası

¹⁹ Muallim Cevdet: Mektep ve Medrese, İstanbul 1978, s.106-108.

- Granville, Edgar: Çarlık Rusyasının Türkiye'deki Oyunları, s. 90-91.

²⁰ Ayas, Nevzat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, s. 690.

- Granville, Edgar: Çarlık Rusyasının Türkiye'deki Oyunları, s. 90-91.

derslerinin Türk öğretmenleri tarafından Türkçe olarak okutulmasına razı olmuşlardır²¹.

Azınlık okulları içinde sayı bakımından birinci sırada bulunan Rum okullarının sayısı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde 3500'e kadar yükselmiştir. Kurtuluş Savaşından sonra Anadolu'daki Rumlar ile Yunanistan da Batı Trakya hariç, diğer bölgelerdeki Türkler değiştirildiklerinden; İstanbul, İzmir, Bozcaada ve İzmir dışında Rum okulu problemi kalmamıştır. Sayıları da bir hayli azalmıştır. Buna rağmen Cumhuriyet dönemine intikal eden azınlık okulları içinde sayı bakımından yine birinci sırayı Rum okulları işgal etmektedir²².

Bu dönemde okulların dışında eğitim ve kültür faaliyetlerinde bulunmakla beraber, Osmanlı Devletinin siyasi birliği aleyhinde Yunan propagandası yapan kültür kuruluşları da vardır. Bunların en meşhuru Rum Cemiyeti Edebiyesi adıyla bilinen ve daha sonra Beyoğlu Rum Sillog'u adını alan kuruluştur. Yunan milletinin kültür merkezi görevini gören bu Sillog'un İzmir, Yanya, Kıbrıs, Kahire ve İskenderiye gibi merkezlerde de şubeleri vardır²³.

1.2. Ermeni Okulları

İstanbul'un fethinden XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı ülkesinde gerçek anlamda Ermeni okulları görülmemektedir. Bu devirde sadece dinî öğretim yapan bazı eğitim kurumları vardır. Bu eğitim kurumları varlıklarını şahsî nüfuz ve gayretlerle kısa sürelerle koruyabiliyorlardı. Nihayet, 1790 yılında Eğinli Şınork Mıgırdıç Amira Miricanyan devletten resmi müsaade alarak İstanbul'da ilk resmi Ermeni okulunu kurdu. Bu tarihten sonra İstanbul'da Ermeni okulları hızla artmıştır.

10 Temmuz 1824 tarihinde Ermeni Patriği Karabet, Anadolu'daki Ermenilere gönderdiği bir tamimle her vilayette okulların açılmasını emret-

---

²¹ Ayas, Nevzat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, s. 690.

- Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, s. 78-81.

- Atuf, Nafi: Türkiye Maarif Tarihi-1, s. 75.

²² Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s. 191.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s. 191.

- Atuf, Nafi: Türkiye Maarif Tarihi-1, s. 151.

²³ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s. 789-796.

miştir. Bu tamimden sonra 1834 yılında yapılan bir istatistiğe göre Anadolu'nun muhtelif yerlerinde 120 Ermeni okulu bulunmaktadır²⁴.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarından en çok yararlananlar Ermeniler olmuştur. Ermeniler, devlet okullarına devam edebildikleri gibi, devlet memuriyetlerine de girmişlerdir. Ermeniler kendi okullarının yanında yabancı okullara da devam ediyorlardı. Protestan okulları ile Katolik okulları Ermeni çocuklarını kendilerine çekebilmek için bir rekabet içindeydiler²⁵. Gün geçtikçe Ermeni okullarının hem sayıları hızla artmıştır, hem de bu okullardaki öğretimin kalitesi yükselmiştir. Mesela 1871 yılında sadece İstanbul'da 48 tane Ermeni okulu vardır. Yine 1874 yılında Anadolu'da 469 ana ve ilkokul vardır. 1880 yıllarına doğru maddî yetersizlikten dolayı cemaat okullarının sayılarının azalmasına karşılık, özel Ermeni okullarının sayısının arttığı görülmektedir²⁶.

İkinci Abdülhamit devrinde kapatılan Ermeni okulları, İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra tekrar açılmışlardır. Böylece hem devletin, hem patrikhanenin, hem de cemiyetler ve şahıslarca açılan Ermeni okullarının sayısı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde 2500'e çıkmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşından sonra sadece İstanbul'daki Ermeni okulları kalmıştır²⁷.

Rumların olduğu gibi Ermenilerin de bir çok kültür merkezleri vardır. Ermenilerin birinci dereceden kültür merkezleri Venedik'teydi. Bu manastır XVII. yüzyılda Sivas'da doğan Mihitar adındaki Ermeni tarafından kurulmuştur. Venedik merkezine bağlı ikinci dereceden merkezler İstanbul, Kudüs, Amsterdam, Londra'da idiler²⁸.

²⁴ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s. 749-753.

- Barlas, Ugurel: Gaziantep Tıp Fakültesi ve Azınlık Okulları, s. 51-58.

- Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, s. 81-82

²⁵ Ortaylı, İlber: Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler, "Amme İdaresi Dergisi" Cilt 14, Sayı 3, Eylül 1981, s. 87-96.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.37-38.

- Kırşehirlioğlu, E.: Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, s.15-38.

- Dinçer Nahid: Yabancı Özel Okullar, 35-60, 69-71.

- Engelhardt, E.: Türkiye ve Tanzimat, s.41-48, 202-224, 302-315.

- Granville, Edgar: Çarlık Rusyasının Türkiye'deki Oyunları, s.9-91.

²⁶ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.758,762-765.

²⁷ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.762-765.

- Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 3-4, İstanbul 1977, s.1039-1040.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.121-122.

- Atuf, Nafi: Türkiye Maarif Tarihi-1, s.151.

²⁸ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.797-802.

1.3.Yahudi Okulları

Sayıları az olmakla beraber, Türkler İstanbul'u aldıklarında burada Yahudiler de vardı. 1492 yılında İspanya ve Portekiz'den gelen Yahudiler de İstanbul'a yerleştiler. Bundan sonra Osmanlı ülkesinde Yahudilerin hem sayıları hem de önemleri artmıştır. Dışardan gelen Yahudilerin kültür seviyeleri oldukça yüksekti. Bunlar beraberlerinde matbaayı getirmişler ve İstanbul'da çok sayıda okullar açmışlardır. Fakat zamanla Yahudi okullarının programları zayıflamış ve sadece dinî bilgilere yer verilir olmuştur. Böylece İstanbul'a gelişlerinden iki yüzyıl sonra aydın Yahudi zümresi ortadan kalkmış ve Yahudilere mutaassıp bir zihniyet hâkim olmuştur. Bundan dolayı Tanzimatın ilânıyla gayri müslimlere tanınan müsaade ve serbestiden Yahudiler hemen yararlanamadılar. Mesela 1854 yılında açılan ilk modern Yahudi okulunda İbranice yanında Türkçe ve Fransızca okutulmasına şiddetle karşı çıkmışlar ve okulu himaye eden Yahudi zenginlerinden Kamanto'yu aforoz etmişlerdir. Yahudiler bu dönemde yabancı bir dili öğrenmeyi din değiştirme olarak yorumluyorlardı. Bunun için bu tepkiden çekinen Alliyans İsrailit, 1875 yılından itibaren açtığı okullarda aynı zamanda dini öğretim ve ibadet yapılacak şekilde tedbirler almıştır. Mesela, 1895 yılında açılan Şule-i Maarif'e haham yetiştirecek ayrı sınıflar eklenmiştir²⁹.

Alliyans İsrailit tarafından açılan okullarda ilk zamanlarda Fransızca öğretimine önem veriliyordu. Daha sonra Yahudi okullarında Türkçe, Almanca, İtalyanca öğretimine de yer verilmeye başlandı. Devrin şöhretli yazarlarından Ahmet Rasim Bey, Yahudi okulunda Türkçe hocalığına tayin edilmiştir. Gerçekten de Yahudi okulları, Rum ve Ermeni okullarının aksine Türkçe öğretimine daha çok yer vermişler ve Türklüğe daha çok yakınlık ve ilgi duymuşlardır³⁰.

Rumlar ve Ermenilerin olduğu gibi, Yahudilerin de kültür merkezleri vardır. Bu kültür kuruluşlarının başında Alliyans İsrailit (Yahudi Birliği) cemiyeti gelmektedir. Bu cemiyet 1860 yılında Paris'de kurulmuştur. Bu cemiyetin görevi; Rusya, Türkiye, İran ve Kuzey Afrika'daki Yahudileri fikren ve eğitim bakımından yükseltmek ve dünya kamuoyunu Yahudiler lehine kullanmaktır. Bu cemiyetin Türkiye'de de şubesi vardır. Cemiyet Türkiye'de çeşitli okullar açmıştır. Genel öğretim kurumları yanında mesle-

²⁹ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.766-768.

- Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 3-4, s.1040-1041.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.169.

³⁰ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 3-4, S.1040-1043.

ki ve teknik öğretim kurumlarını da açmayı teşvik etmiş ve desteklemiştir. Uygulamalı öğretim metodunun Türk eğitimine girmesinde bu cemiyet tarafından açılan meslek okullarının, kurslarının ve atölyelerin büyük hizmetleri olmuştur. Bu tip kurumlar Edirne, İzmir, Bağdat, Halep, Şam, Selanik, Hamedan, Şiraz, İsfahan, Tahran, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp gibi merkezlerde önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır³¹.

2. Yabancı Okullar

Osmanlı ülkesinde XVIII. yüzyıldan önce yabancı okul olarak sadece Katolik okulları vardı. Bunlar Papa ve Fransa'nın destek ve himayesiyle açılmışlardır. İlk defa 1536 yılında Fransa'ya "**kapitülasyon**" lar adıyla verilen imtiyazların ürünü olan bu okullar, Devletin zayıflamasına paralel olarak diğer batı ülkelerine de verilen imtiyazlar sayesinde sayı ve çeşit bakımından hızla artmışlardır. Kapitülasyonlar yabancılara Osmanlı ülkesinde rahatça seyahat etme, ticaret, din, adalet, siyaset, eğitim, kültür ve konsolosluk konularında imtiyazlar taniyordu. Bu imtiyazlar gereğince, yabancı devletlerden Fransa ve İtalya, katolik hristiyanları; Almanya, katolik ve Protestan Hıristiyanları; İngiltere ve Amerika, Protestan Hıristiyanları; Rusya Ortodoks Hıristiyanları himaye etme hakkını elde etmişlerdir. İşte, bu devletlerin ve kiliselerin desteğinde Osmanlı ülkesinin her tarafına yayılan Hıristiyan misyonerlerinin üç çeşit çalışma yolları vardır. **Birincisi dini teşkilat, ikincisi okullar ve kültür kurumları, üçüncüsü ise maskeli teşkilattir.** Dini teşkilatın amacı, Hıristiyanlığı veya Hıristiyanlığın mezheplerini yaymaktır. Bu faaliyetler henüz uyanmamış Asya ve Afrika'da etkili oluyordu. Müslümanlar üzerinde fazla etkili olamıyordu. Bir de Hıristiyanlığın bir mezhebinden diğer mezhebine geçişte oldukça etkili oluyordu. Bu faaliyetlere özellikle Ermeniler hedef seçilmişlerdi. Esasen Gregorien olan Ermenileri, Katolikler kendi taraflarına, Protestanlar da kendi taraflarına çekmek için yarış içindeydiler. Okulların ve kültür kurumlarının amacı, azınlıkta bulunan Hıristiyan çocuklarını eğitmek ve onları hakim unsurlara (Türlere ve Müslümanlara) karşı üstün hale getirmektir. Ayrıca, Osmanlı Devletinin çökmekte olduğunu gören Avrupa devletleri, başta gayri Müslim tebaa olmak üzere Osmanlı hakimiyeti altında olan etnik grupları yetiştirmek ve bunların Rusya'nın eline düşmelerini önlemek ve kendileri için de bir kültür misyonu olması amacıyla bu okulları açmışlardır. Bu okulların

³¹ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.768-769, 803-807.

- Muallim, Cevdet: Mektep ve Medrese, s.106-108.

- Halidi-Ferruh: İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm,s.233-250.

açılmasında güdülen diğer bir amaç da hakim unsurların çocuklarını (Müslüman çocukları) milli değerlerinden koparmaktı. Maskeli teşkilatın amacı ise, halkın arasına girmek, milli birliği bozmak ve sömürgeciliğin devamını sağlamaktı. Bu maskeli teşkilat yenilik hareketlerine düşman unsurların doğması ve gelişmesinde de önemli role sahiptirler³².

Yukarıdaki faaliyet türlerinin içinde Osmanlı Devletini en çok uğraştıran, misyonerlik faaliyetlerinin ürünü olan yabancı okullardır. Dünyanın hiçbir ülkesinde bu kadar çok sayıda ve türde yabancı okul yoktur. Bu okulların amaçları ve etkileri de çok farklıydı. Yabancı okullar içinde ilgili devletin vatandaşı olan çocukların eğitime yönelik hizmetlerde bulunanlar olduğu gibi, Osmanlı vatandaşı olan çocukların eğitime yönelik hizmetlerde bulunanlar da vardı. Yine yabancı okullar içinde dini (ruhani) olanlar olduğu gibi, laik (cismani) olanlar da vardı. Ruhani olanların içinde Katolik olanlar olduğu gibi, Protestan veya Ortodoks, hatta Musevi olanlar da vardı. İşin ilginç yanı, bu dini okullar Osmanlı ülkesinde hızla yayıldıkları sırada Avrupa'da kovuşturuluyor ve sınır dışı ediliyorlardı. Avrupa ülkeleri kendileri için zararlı gördükleri bu okulların Osmanlı ülkesinde açılmasını sınırcı bulmuyorlardı. Bilakis, insan hakları adına gerekli görüyorlardı³³.

Yabancı okullar, yabancı devletlere verilen kapitülasyonlar denen imtiyaz antlaşmaları gereğince kurulmuştur ve 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle de yasal temel kazanmışlardır. Bu Nizamnamenin 129. maddesinde "mekatib-i hususiye bazı mahallerde cemaatlar tarafından veya gerek Tebaa-i Devlet-i Âliye ve gerek **tebaa-i ecnebiyeden** olan efrad ve eşhasdan biri canibinden ücretli ve ücretsiz olarak ihdas ve tesis olunan mekteplerdir ki, bunların mesarifat ve muhassasatı müessisleri tarafından veyahut merbut oldukları vakıfları canibinden idare ve rüyet kılınır"³⁴ denilerek, yabancı devlet vatandaşlarına da Osmanlı ülkesinde okul açma izni verilmekteydi. Böylece Osmanlı ülkesinde yabancı okul açılabilmesi için

³² Ayas, Nevzat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, s.37-38.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.169.

- Ortaylı, İlber: Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları... s.87-96.

- Atuf, Nafi: Türkiye Maarif Tarihi-1, s.138.

- Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.487-490.

- Halidi-Ferruh: İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm,s.165-173, 737-748, 769-773, 808-815.

³³ Ayas, Nevzat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, s.393-394.

- Halidi-Ferruh: İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm,s.193-198, 215-216.

³⁴ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.808-811.

- Ayas, Nevzat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, s.682

gereken yasal zemin de hazırlanmış oluyordu. 1876 Kanun-ı Esasisi yabancı okullara açıkça değinmemiştir. Kanun-ı Esasinin 15. ve 16. maddeleri tahlil edildiğinde bu maddelerin yabancı okullar ile ilgili oldukları anlaşılır. Gerek Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve gerekse Kanun-ı Esasi ülkedeki bütün okullar üzerine devlet denetimi getirmek istemiştir. Fakat yabancı okullar devamlı olarak devletin denetiminden kaçmışlardır. Aynı azınlık okulları gibi, devlet içinde devlet gibi hareket etmişlerdir. Hükümet ise, yabancı ülkelerin hışımalarını üzerine çekmemek için, bu okullara karşı daima çekingen davranmıştır. Yabancı okullar, ancak 1914 yılında kapitülasyonların kaldırılmasından (geçici olarak kaldırılmasından) sonra devlet denetimi altına alınabilmişlerdir. 1915 yılında hazırlanan Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi ile yabancı okullar öğretim, yönetim ve denetim bakımından yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuşlardır. Fakat Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşından yenik çıkmasından ve ülkenin İtilaf Devletlerince işgal edilmesinden dolayı, yabancı okullar tekrar eski hallerine dönmüşler, yani Türk devleti ve milleti aleyhine faaliyetlerine devam etmişlerdir. Düşman yurttan kovulup Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra, 1915 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesinin hükümleri tekrar işletilmeye başlanmıştır. Yani bu okullar tekrar devlet denetim ve gözetimi altına alınmışlardır³⁵.

İlk defa 1583 yılında Fransızlar tarafından, daha sonra da diğer devletler tarafından açılan yabancı okulların içinde en kalabalığının Fransız okulları olduğu biliniyordu. Ancak son araştırmalar, ilk defa 1824 yılında açılmaya başlayan Amerikan okullarının en kalabalık olduğunu göstermektedir. Mesela 1886 yılında Osmanlı ülkesinde 400'e yakın Amerikan okulu vardır. Oysa 1912-1913 Türk-Fransız Antlaşması ile tanınan Fransız okulunun sayısı yaklaşık olarak 100 civarındadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, İmparatorluktan Cumhuriyete intikal eden Amerikan okulunun sayısı, Fransız okulunun sayısından azdır³⁶. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında (11) Amerikan ve (41) Fransız okulunun dışında (1) Alman, (2) Avusturya, (17) İtalyan, (1) İran, (3) İngiliz, (1) Yugoslav okulu vardı. Bu okullara gayri Müslim çocukları devam ettikleri gibi, Müslüman Türk çocukları da devam ediyorlardı. Mesela yabancı okullara devam eden öğrenciler arasında

³⁵ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 3-4, s.1044-1046.

- Ayas, Nevzat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, s.693-695.

³⁶ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.774-775.

- Ortaylı, İlber: Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları... s.88.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.37-38, 65-67, 76-78.

- Atuf, Nafi: Türkiye Maarif Tarihi-1, s.149.

Müslüman çocuklarının oranları şöyle idi: 1890'da %15, 1911'de %56, 1926'da %51, 1931'de %64, 1939'da %76'dır³⁷.

Osmanlı ülkesinde yabancılar tarafından açılan okulların dışında Hıristiyanlığı ve Hıristiyanlığın mezheplerini yaymaya yönelik faaliyetlerde bulunan dini cemiyetler olduğu gibi, siyasi ve iktisadi amaçlarla kurulmuş ve gizli faaliyetlerde bulunan “**maskeli teşkilat**”lar da vardı³⁸.

III. Yabancı Okulların ve Azınlıkların Milli Mücadele Dönemindeki Zararlı Faaliyetlerine Bir Örnek

Selanik'in seçkin okullarından Anadolu Koleji (Anotolia College) mensupları ve eski mezunları, başlarında Türk düşmanı Amerikalı müdürleri William W.McGrev olmak üzere 2 Mayıs 1986 tarihinde Amasya'ya bir ziyaret yaparak, eski okul tesislerini gezdiler. Bu gezi, tarihi olayların hatırlanmasına ve okulun geçmişinin araştırılmasına sebep oldu. Bu okul, 1863 yılında Merzifon'da Amerikan Ruhban Okulu olarak açılmıştır. Okul, 1881'de orta dereceli okul ve 1886 yılında ise kolej seviyesine çıkarılmış ve genel eğitim verilmeye başlanmıştır. Okulun her türlü masrafı Amerikalılarca karşılanmıştır. Okulun bağ ve bahçesi, kitaplığı ile çeşitli eğitim araç ve gereçlerinden oluşan laboratuvarları bulunmaktaydı. Okulun öğretim dili İngilizce idi. Ayrıca Fransızca, Türkçe, Ermenice ve Rumca dilleri de okutulmaktaydı. Okulda Ermenice öğretimine büyük önem verilmekte, Ermenice okutan öğretmenlere, Türkçe öğretmenlerine ödenen ücretin üç katı ücret ödenmekteydi. Okulda Fen Bilimleri ve Genel Kültür Dersleri yanında Hıristiyanlık Tarihi ve Felsefesi ile Ermeni ve Yunan Mitolojisi gibi dersler de okutulmaktaydı³⁹.

³⁷ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.777.

- Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 3-4, s.1044-1046.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.83-84.

- Halidi-Ferruh: İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm,s.251-288.

³⁸ Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.808-815.

³⁹ Kocabaş, Süleyman: Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, s.138-140.

- Ergin, Osman: Türk Maarif Tarihi 1-2, s.737-815.

- Ayas, Nevzat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, s.667-695.

- Dinçer, Nahid: Yabancı Özel Okullar, s.13-48.

- Şimşir, Bilal N: Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu Üzerine, “Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu”(8-12 Ekim 1984, Atatürk Üniversitesi-Erzurum), Ankara 1985, s.79-124.

- Hacıeminoğlu, Necmettin: Yabancı Okullar ve Kültür Emperyalizmi, “Milli Eğitim ve Din Hayatı”, s. 49-62.

Kolejde dört Amerikalı misyoner bütün gün çalışmaktaydı. Anadolu'nun çeşitli illerinden toplanan Ermeni ve Rum çocukları, Türk Milletine ve Devletine karşı düşman olarak yetiştirilmekteydi. Nihayet bu fesat tohumları 1893 yılında yeşermeye başladı. 1893 yılının Ocak ayında ortaya çıkan bir olaydan, Ermeni komitecilerinin Merzifon Amerikan Kolejinde yuvalandığı anlaşıldı. Ermeni ihtilal bildirilerinin bu kolejde basılarak çoğaltıldığı ve okulun Kayayan ve Tumayan adlı Ermeni öğretmenlerinin; ihtilalci Ermenilere elebaşılık yaptığı ortaya çıkarılıp bu Ermeni öğretmenler yakalanınca, Protestan misyonerler Amerika ve İngiltere'de bunları kurtarmak için yoğun bir propaganda faaliyetine giriştiler ve İngiliz hükümeti ile Osmanlı hükümetini karşı karşıya getirdiler. Ayrıca Merzifon Amerikan Kolejinin öğretmen ve yöneticilerinin teşvik ve yardımları ile 1904 yılında Megalo ideolojinin gerçekleşmesi için mücadele eden Etniki Eteryaya'ya bağlı ve Rum Patrikhanesinin himayesinde olmak üzere; Karadeniz sahillerinde Pontus Devleti kurmak amacıyla bir Pontus Cemiyeti kuruldu. 1908 yılında Meşrutiyetin ilanından sonra ise, Müdafaa-i Meşruta adında bir ihtilal örgütü teşkil edildi. 1910 yılından itibaren de "Pontus" adında bir dergi yayınlanmaya başlandı. Böylece Merzifon Amerikan Koleji tam bir Pontus merkezi haline getirildi⁴⁰.

Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri, Rumlara ve Ermenilere memleketimizi parçalamak için her türlü destek ve yardımı yaptılar. Bilhassa Karadeniz sahillerindeki Rumlar ve Ermeniler İtilaf Devletlerinden aldıkları destek ve yardımlarla, çeteler kurdular ve birçok ihtilal örgütleri teşkil ettiler. Bu sırada Merzifon Amerikan Koleji'ne eğitim araçları adı altında çok sayıda silah, cephane, bomba, makinalı tüfek ile yasak gazete, dergi ve broşür getirilerek, bölgedeki Rum köylerine, Rum ve Ermeni çetelerine dağıtıldı. Samsun, Bafra, Çarşamba, Erbaa köyleri adeta birer silah deposu haline getirildi. Böylece yüzyıllardır devlete bağlı, huzur ve refah içinde yaşayan gayri Müslim vatandaşlar, Devlete ve Türk Milletine düşman hale gelmiştir. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonra, yıkıcı ve bölücü faaliyetlerini daha da arttıran Merzifon Amerikan Koleji, Yunan Hükümeti ile de işbirliği yaparak, silah, cephane ve zararlı yayınları Türkiye'ye sokmaya devam etti. Hatta bu sırada

---

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.215-233.

- Ortaylı, İlber: Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları... s.88.

⁴⁰ Şimşir, Bilal N: Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu..., s.79-124.

- Başbakanlık Arşivi, A.mtz: Merzifon Kaymakamı Rıza Bey'in 30 Cemayızevvel 1309 (1893) tarihinde Saraya yazdığı yazı.

- Salıhık, Selahattin: Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eteryaya, 40-46.

Mütarekenin hükümlerinin uygulanmasını kontrol etmek bahanesi ile çok sayıda Rum subayı da bölgeye girdi. Düşman ve Rum subaylarının yönetimi-
mindeki Rum ve Ermeni çeteleri Türk köylerini basarak yaktı, yıktı ve ma-
sum Türk halkını katlettiler. Merzifon Amerikan Koleji'nin bir silah deposu
ve ihanet ocağı haline getirildiğini, Atatürk 06.06.1919 tarihinde Havza'dan
İstanbul'a Harbiye Nezaretine çektiği şifreli telgrafta da belirtmiştir⁴¹.

1920 yılı sonlarına doğru Merkez Ordusunun, Merzifon Amerikan
Koleji'ne beklemedikleri bir anda yaptığı baskında Kolejin Rumlar ve Er-
meniler hesabına çalıştığı kesin olarak anlaşıldı. Okulda Türkiye'nin Yuna-
nistan'a katılacak kısımlarını gösteren harita ile Büyük Ermenistan ve
Pontus haritaları ve çok sayıda yasak kitaplar ele geçirildi. Bir kültür kuru-
mu olarak kurulan Merzifon Amerikan Koleji'nin çalışmaları bu şekilde
haince hedeflere yönelikti. Öyle ki, okulun otomobilleri ile de Rum ve Er-
meni çetelerine silah ve cephane taşınmaktaydı. Birinci İnönü yenilgisinin
acısını çıkarmak isteyen Yunanistan'ın talimatı ile bölgedeki Rum çeteleri
faaliyetlerine ve saldırılarına 1921 yılının başlarında hız verdiler. Bu ihanet
şebekesi içinde, Merzifon Amerikan Koleji de üzerine düşen haince görevi-
ni yerine getirdi. Rum öğretmenleri ve öğrencileri, Türkçe öğretmeni Zeki
Bey'i okulun bahçesinde hunharca öldürdüler. Kendi mesai arkadaşları ve
öğretmenlerini okulun bahçesinde öldürecek kadar canavarlaşmış öğret-
menler ve öğrenciler, Merzifon Amerikan Koleji'nin eseri idi. Bu şekilde
haince faaliyetleri ile tanınmış Merzifon Amerikan Koleji, 1924 yılında
Türkiye dışına çıkarıldı⁴².

Türk Milletine ve Devletine karşı, menfur ve haince faaliyetler ve e-
mellerle dolu bir tarihe sahip olan okulun mensuplarının, 100. kuruluş yıl
dönümü münasebetiyle de olsa, Türkiye'ye seyahat düzenlemeleri oldukça

⁴¹ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti: Tarih-IV, Maarif Vekaleti yayın, İstanbul 1931, s.93.

- Kocabaş, Süleyman: Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, s.138-140.

- Şimşir, Bilal N.:Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu..., s.79-124.

- Amerika Mektepleri, "Hakimiyet-i Milliye" Gazetesi, 25 Mart 1921, s.2.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Devre I, Cilt 8, s.166-171.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Devre I, Cilt 15, s.237-242.

- Sevinç, Necdet: Ajan Okulları, s.215-233.

⁴² Amerika Mektepleri, "Hakimiyet-i Milliye" Gazetesi, 25 Mart 1921, s. 2.

- Şimşir, Bilal N.:Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu..., s. 79-124.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Devre I, Cilt VIII, s.166-171.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Devre I, Cilt XV, s. 237-242.

- Akyüz, Yahya: Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri, Ankara
1978, s. 217-219.

düşündürücüdür. Ayrıca 1924 yılında Türkiye dışına çıkarılan okulun Yunanistan'da Selanik'e yerleşmesi ve Anadolu Koleji adıyla faaliyetlerini sürdürmesi de üzerinde düşünmeye değer bir husustur.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin azınlıklara ilkönce bir lütuf olarak tanıdığı kendi dil, din ve kültürlerinde eğitim ve cemaat halinde yaşama hakkı, devletin zayıflamasına paralel olarak batılı devletlerin teşvik ve destekleriyle İmparatorluğun siyasi birliği ve varlığına karşı kullanılan bir silah haline gelmiş ve bu hak ve batılı devletlerin sağladığı destek, azınlıklara siyasi bağımsızlıklarını kazanma yolunu açmıştır.

Batılı devletler, kapitülasyonların ürünü olan yabancı okulları da hem azınlıkların kültürel kimliklerinin gelişmesi ve siyasi bağımsızlıklarını kazanmaları, hem de Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi ve iktisadi emellerinin gerçekleşmesi için bir vasıta olarak kullanmışlardır. Avrupalı devletler, Türkiye'de sürekli olarak etnik ve azınlık gruplarla ilgilenmişler ve Türkiye'de insan haklarını sadece azınlık ve etnik grupların hakları olarak algılamışlardır.